

KASTAMONU'DA DİNÎ EĞİTİMİ DESTEKLEYEN BİR MÜESSESE: ZAVİYE VAKIFLARI (XVI. YÜZYIL)

Abdullah ÇAKMAK*

ÖZET

Sultan II. Mehmed tarafından 1461'de kesin olarak Osmanlı topraklarına katılan Kastamonu, bu tarihe kadar birçok Türk-İslâm kültürüyle tanışmış ve bu durum Kastamonu'nun günümüzde kadim bir medeniyete sahip olmasına imkân sağlamıştır. Yeni fethettikleri bölgelerde bulunan cami, medrese, zaviye, imaret ve darüşşifa gibi kültür mirasının vakıf hukuklarını aynen devam ettiren Osmanlılar, bunun yanında kendi inşa etmiş oldukları eserleri de zengin vakıf gelirleriyle desteklemiştir. Böylelikle halkın müreffeh bir yaşam sürmesi için gerekli olan hizmetleri vakıf kurumu vasıtasıyla yürütmüşlerdir. Şüphesiz bu kurumlardan biri de iskân, ticaret, istihbarat ve eğitim gibi sahalarda hizmet veren zaviyelerdir.

XVI. yüzyılda Kastamonu merkezinde bulunan zaviye sayısı dokuzdur. Bunların dışında bir kalender-hâne ve iki tekke bulunmaktadır. Bu kurumlara vakfedilen gelirler arasında köy, bahçe, çiftlik gibi kırsal gelirlerin yanında hamam, dükkân ve ev kirası gibi kentsel gelirler de bulunmaktadır. Bu gelirler sayesinde Kastamonu'daki zaviyeler varlıklarını XIX. yüzyıla kadar sürdürebilmişler; ancak 1925'te tekke ve zaviyelerin ilga edilmesiyle bugün ne yazık ki bu kurumlardan bir iz rastlanmamaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Osmanlı, Kastamonu, zaviye, tekke, vakıf, tahrir.

ABSTRACT

Annexed certainly to the Ottoman lands by Sultan Mehmed II in 1461, Kastamonu had acquainted with various Turk-Islam cultures until 1461. As a result, Kastamonu has had an ancient history. The Ottoman Empire continued the waqf laws of the some cultural heritages including mosque, madrasah, zawiya, imaret, and darüşşifa situating on the lands that they conquered. Moreover, they also supported the institutional buildings that they established through rich waqf income. Thus, by means of waqfs, they carried out the services which were necessary for the public to have a prosperous life. It is certain that one of these institutions were zawiya providing services in the fields of settlement, commerce, security intelligence and education.

In the 16th century, there were nine zawiya, a kalender-hâne and two tekkes in the center of Kastamonu. Among the income that was dedicated to these institutions were not only the rural income obtained from villages, gardens and farms but also the urban income from the rents of Turkish baths, workplaces, and houses. Through this income, the zawiya in Kastamonu could continue their existence until the 19th century. However, due to the closure of tekkes and zawiya in 1925, none of these institutions could reach the present day.

KeyWords: Ottoman, Kastamonu, zawiya, tekke, waqf, cadastral record.

GİRİŞ

Kastamonu'nun XVI. yüzyıla ait zaviye vakıflarını incelediğimiz bu araştırma; zaviyelerin kimliğini, nasıl idare edildiklerini, gelir kaynaklarını ve sundukları hizmetlerle şehir hayatına nasıl katkıda bulduklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Osmanlılar, bir yeri fethettiklerinde o bölgeye yetkili bir emin gönderip nüfus ve gelir kaynaklarını ayrıntılarıyla araştırıp deftere geçirirler; böylece her sancak için ayrı bir nüfus ve gelir defteri meydana getirirlerdi. O bölgede vergi kaynakları çeşitli etkenlerle değiştiği zaman her on, yirmi ve otuz yılda bir bu tahrir işlemi yenilenirdi. (BOA Rehberi, s. 99) Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıldaki sosyal ve ekonomik tarihine dair bilgilerimizin ana kaynağını oluşturan bu tahrir

* Uzm. Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, acakmak1634@gmail.com.

defterlerinden Anadolu Eyaleti'ne bağlı Kastamonu Sancağı merkezine ait vakıf kayıtlarını içeren 1530, 1553 ve 1582 tarihli üç defter bulunmaktadır.

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defteri (BOA. TT.d.) no: 438: 937/1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri başlıklı bu defterin indeksli tıpkı basımı Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından iki cilt olarak yayınlanmıştır.

2- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defteri (BOA. TT.d.) no: 456: 968/1553 tarihli bu defter, Kastamonu sancağına ait mufassal evkaf defteridir.

3- Tapu ve Kadastro Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (TKG. KK. TT.d.) no: 143,176, 200: 990/1582 tarihli bu üç seri defter Kastamonu sancağına ait mufassal evkaf defteridir²⁵⁴.

Bu araştırmada; daha çok tasavvuf tarihini alakadar eden zaviyelerin işlevi hakkında genel bir malumat verildikten sonra müessese ve medeniyet tarihi açısından Kastamonu'da bulunan zaviye vakıflarının bu kurumlar üzerindeki etkileri tek tek ele alınıp incelenecektir. Bu anlamda araştırma "Osmanlı Medeniyetinde Vakıf-Zaviye İlişkisi" ve "Kastamonu Zaviye Vakıfları" başlıklı iki bölümden oluşmaktadır.

1. Osmanlı Medeniyetinde Vakıf-Zaviye İlişkisi

Vakıf; mastar olarak sözlükte "durmak, durdurmak, alıkoymak (Firuzabadi: 1305, 857)" anlamlarına gelir. İstilah olarak ise "menfaati Allah'ın kullarına ait olmak üzere bir aynı Allah'ın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten ilelebet habs etmek (Ömer Hilmi: 1307, 2) " demektir.

İslâm âlimleri ve batılı âlimler, vakıf muamelesinin ilk olarak ne zaman ve ne şekilde kurulduğuna dair ortaya farklı nazariyeler²⁵⁵ atmışlardır. Bunlardan bazıları vakfi İslamiyet'le birlikte başlatırken bazıları ise İslamiyet'ten önce her ne kadar vakıf adını taşımasa bile vakfa benzer uygulamaların olduğunu iddia etmektedir. Ancak bu konuda İmam Şâfiî (ö. 204/820)'nin "önceki milletlerin kurbet kastıyla vakıf yapmadıkları bu sebeple vakfın İslâm'la başladığı (Şâfiî: 1973, 52)" görüşünden hareketle İslâm'daki vakıf mantığını içeren bir vakfetmenin tarihte hiçbir millette bulunmadığı ve bu yönüyle de vakfın İslâm medeniyetine ait bir müessese olduğu söylenebilir. Bu bağlamda İslâmî anlayışa göre ilk vakıf, Hz. İbrahim tarafından hac yollarının yapılması, Zemzem kuyusunun tamir ettirilmesi ve Kâbe-i Muazzama'nın vakfedilmesi ile başlar (Güler: 2002, 9).

Vakıfların hizmet mevzuları; zamana, muhite, vakfı kuran kişinin şahsî kabiliyetine ve düşünüş tarzına göre değişiklikler gösterir. Bunlara insanların karşılaştıkları birçok hâdiselerin tesirleri de ilave edilebilir (Kunter: 1938, 107). Ancak değişmeyen tek şey, şehirdeki bütün yapıları oluşturan vakıfların elinde toplanan artı değerlerle şehirliye hizmet etmesi, sosyal donanım ve alt yapı imkânlarını sunmasıdır (Cansever: 1999, 219). Bu zikredilen hizmetlerin hepsi bir arada düşünüldüğünde ve vakıfların hangi amaca yönelik kurulduğu incelendiğinde, şehirde yaşayan halkın ihtiyaçlarının da neler olduğunun tespit edilmesi mümkündür. İbadet için cami, mescit ve zaviyeler, eğitim için medrese, darü'l-kur'an ve darü'l-hadisler, ticaret için çarşı, han, arasta ve kervansaraylar, ulaşım için yollar ve köprüler, su ihtiyacı için çeşme, suyolları ve bentler inşa edilmesi şehir halkının ihtiyaçları hakkında önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Bahsedilen bütün bu dinî, ilmî ve içtimai müesseselerin kaide, kanun ve vakıf şartları hemen hemen birbirinin aynıdır. Bu tesislerin devamı, bunları yaptırılanlar tarafından tertip ettirilen vakıflarla tespit olunmuştur (Uzunçarşılı: 1988, 1). Bu sebeple mabet, medrese, mektep, imaret vs. gibi bizzat kendisinden yararlanılan müesseselere müessesât-ı hayriye veya hayrât denilirken, bu müesseselerin sürekli ve düzenli bir şekilde işlemlerini sağlayan bina, arazi, nakit para vs. gibi gelir kaynaklarına da asl-ı vakf veya akâr denilmiştir (Yediyıldız: 1993, 21). İşte bu hayır müesseselerinden biri de Osmanlı'nın kuruluşundan yıkılışına kadar bütün bir tarih boyunca varlığını sürdüren zaviyelerdir. Bunun için burada zaviyelerle ilgili giriş mahiyetinde birkaç hususa değinmek faydalı olacaktır.

²⁵⁴ Araştırmamızda maalesef Tapu ve Kadastro Müdürlüğü'nde bulunan defteri elde edemediğimizden bu üç ana kaynak arasından sadece ilk ikisinden faydalanabildik.

²⁵⁵ Bu nazariyelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, S: II, Ankara 1942, ss. 1-35.

Zaviyeler; herhangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer imkânı sağlayan, yerleşme merkezlerinde veya yol üzerlerinde bulunan yapıları ifade eder. Genel olarak mescit, tevhidhane, türbe ve mezarlık, derviş ve misafir odaları, kütüphane, mutfak, hamam ve ahır gibi kısımlardan meydana gelmektedir (Ocak; Farukî: 1986, 468-74). Zaviye yerine asitane, tekye ve dergâh tabirlerini de kullanan Osmanlılarda zaviyeler daha çok küçük tekke yapılarını temsil etmektedir (Pakalın: 1983, 648).

Osmanlı medeniyetinde zaviyelerin konumunu iyi anlayabilmek için kanaatimizce şu iki sorunun cevabını vermek gerekmektedir: Osmanlılarda zaviyeler, sadece tarikat şeyhlerinin derviş yetiştirdiği ve gelen geçenin karnını doyurup konakladığı mekânlar mıdır? Yeni zaviyelerin açılması için Osmanlı hükümdarlarını harekete geçiren temel saik nedir?

Tasavvuf düşüncesi olarak Osmanlılar, genellikle Selçuklular devrinde doğup gelişen tasavvufi terim ve iddiaları işleyerek tasavvufa, fikir ve felsefe yeniliği olarak pek fazla bir şey katmamışlardır. Fakat sosyal hayat yönünden durum tam tersidir. Yani tekke ve zaviye düşüncesini, sistemleştirmek, müesseseleştirmek ve bu düşüncüyü çeşitli yol ve teşkilatlarla topluma aktarmak konusunda Osmanlıların payı çok büyüktür (Kara: 1977, 120).

Osmanlı hükümdarları kuruluş yıllarında zaviyeler vasıtasıyla halkın birliğini sağlamışlar ve yeni fethedilen bölgelerdeki iskân meselesini çözmüşlerdir. Bu yardımları karşılığında dervişlere uzun zaman arazi mülkiyeti verilmesi ya da topraktan elde edilen menfaatlerin bırakılması gibi imtiyazlar tanınmıştır. Tekke ve zaviye dervişlerinin bu mevcut hak ve imtiyazlarını korumaları ise tesis ettikleri kurumların gerçekten ihtiyaç mahallinde açılmış olması ve etkili bir şekilde yolculara yardımda bulunmasıyla mümkün olmuştur (Barkan: 1942, 288-9). Zaviyelerin yürüttüğü bu yolcu konuk etme hizmeti, özellikle ulaşım dizgesinin önemli bir parçasını oluşturması bakımından ticari faaliyetlere de yardımcı olmuştur. Yine zaviyeler, kuruldukları tenha bölgelerin coğrafi yapısını tanımanın avantajıyla fetihler sırasında bir karargâh ve rehberlik merkezi olarak da hizmet vermişlerdir (Güneş: 2004, 130). Zaviyeler, ahî loncalarıyla olan münasebetlerinde esnaf ve sanatkârların üyeleri arasında sevgi ve dayanışmayı sağladıkları gibi Bektaşî ocaklarıyla özdeşleştiği zamanlarda cihat hareket ve propagandasının da merkezi olmuşlardır (Kara: 1977, 50-1). Bundan başka tekke ve zaviyelerin farklı isimler altında farklı alanlarda hizmet verdiği de görülmektedir. Mesela cüzzamlıların tecrit edildiği yere "*miskinler tekkesi*", okçuların talim yaptığı yere "*okçular tekkesi*", çok uzak diyarlardan gelen hemşerilerine hizmet veren tekkelerden biri olan "*Özbekler tekkesi*" bu özellikteki kurumlardandır (Kara: 2011, 369).

Zaviyelerin fonksiyonları hakkında buraya kadar verilen bilgilere bakılırsa zaviyeler, manevî terbiye verme, yolcu konuk etme, askerlere rehberlik yapma ve esnaf arasında dayanışmayı sağlama gibi ilmî, sosyal, askerî ve iktisadî sahalarda Osmanlı devlet ve toplumuna hizmet etmişlerdir. Araştırmamız açısından ise Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıldan itibaren özellikle tedrisî tasavvuf denilen ilmî tasavvufun kuvvetli olarak yayılmaya başlamasıyla (Uzunçarşılı: 1982, 532-3) zaviyelerin dinî eğitim sahasındaki rolünün zamanla manevî terbiyenin ötesinde nasıl daha geniş bir perspektife dönüştüğünü belirtmek gerekmektedir.

Özellikle Selçuklu döneminden itibaren medreselerin pek nüfuz edemediği köy ve göçebe muhitlerinin kültür hayatlarında zaviyelerin çok etkili oldukları görülmektedir. Medreselerin belli bir aydın tabakaya hitap eden skolastik eğitim ve öğretim anlayışının halk tabakalarına istenen ölçüde giremeyişi zaviyelerin bu boşluğu doldurmasıyla aşılmıştır (Ocak; Farukî: 1986, 475). Bazı tarikat şeyhlerinin normal medrese tahsilini bitirdikten, hatta bir müddet müderrislik ve kadılık gibi resmi görevlerde bulunduktan sonra tasavvufi hayata intisap etmesi gibi hususlar da zaviye ve medrese kültürünün beraberce geliştirilmesine imkân sağlamıştır (Kara: 2010, 83).

Osmanlı Devleti'nin farklı zamanlarında zaviyelere yapılan bazı görev tevcihleri de bu kurumların âdeta bir eğitim kurumuna dönüştüğü göstermektedir. Diyarbakır Kadısı Abdurrahman'ın 1103/1691 tarihli arzında Diyarbakır'daki Balıklı Zaviyesi adıyla meşhur Hasan Padişah Zaviyesi'nin talebelere ders öğretmek şartıyla Müderris Halil Efendi'ye tevcih edilmesi istenmektedir (BOA. AE. SAMD.II: 6/501). 1142/1730 tarihli başka bir belgede Müderris Ömer Efendi'nin Tokad'da bulunan Misafir Bey Zaviyesi'nde Mehmed Şücaüddin'in vefatıyla boş kalan nisf zaviyedarlığı istediğini dair bir arzuhal kaleme almıştır. Bunun üzerine Şeyhülislam'ın işaretleriyle bu görevin kendisine tevcih edildiğine dair Sadrazam buyrulduzu vardır (BOA. AE. SAMD.III: 197/19014). Yine zaviyelerde kütüphane ve bu kütüphanelerde görevli hafız-ı

kütüblerin bulunması buralarda eğitim faaliyetlerinin olduğunu göstermektedir. 1243/1828 tarihli belgede Sultan Selim Camii hünkâr mahfili altında bulunan Şeyhülislam Damadzade Ahmed Efendi Kütüphanesi'nin Çarşambapazarı yakınında Tevkii Cafer Mahalle'sinde yeniden inşa edilen Nakşibendi Zaviyesi içindeki kütüphaneye nakledilmesi ve on altı akçe yevmiye ile es-Seyyid Hafız Mehmed Murad'ın hafız-ı kütüb tayin edilmesi istenmektedir (BOA. C.MF: 57/2821). 1322/1904 tarihli belgede ise Sultanahmet Meydanı'nda Arabacıbaşı olarak tanınan Mehmed Arif Baba Zaviyesi'nin hafız-ı kütüblük cihetinin bu zaviyenin imametine tayin edilen Mustafa Fevzi Efendi'nin uhdesine tevcih edildiği belirtilmektedir (BOA. MF. MKT: 799/7).

Zaviyelerde yapılan eğitim; sözlü, yazılı, uygulamalı ve hâl ile eğitim olmak üzere dört şekilde özetlenebilir. Sözlü eğitim, genellikle tarikat şeyhlerinin sohbet ve irşad tarzındaki konuşmalarıdır. Yazılı eğitimden tarikat pirlerinin fikir ve düşüncelerini yazılı eser olarak ifade etmesi ve bu eserlerden zaviye muhitlerinde yararlanılması kastedilir. Uygulamalı eğitim; tarikat ayinleri, toplu zikir ve sema türünden törenlerdir. Hâl ile eğitim ise şeyhin edep ve ahlâkıyla müridlerine örnek olması, hâliyle, tavrıyla, sesiyle ve nefesiyle onları yönlendirmesidir (Yılmaz: 2014, 272-4).

2. Kastamonu Zaviye Vakıfları

Osmanlılardan önce Anadolu'ya hâkim olan Selçuklular, Anadolu'nun sadece şehirlerini değil konargöçer durumdaki guruplarını da içine alan iktisadî, sosyal ve askerî bir sistem kurmuşlardır. Bu gurupların tasavvufî hayat tarzına da önem veren Selçuklular, böylece Osmanlılara bu sahalarda her birinde büyük bir kültür mirası bırakmışlardır (Emecen: 2015, 18-9). Tabii ki buna Selçuklu Devleti'nin dağılmasıyla Anadolu'da ortaya çıkan diğer uc beyliklerinin mirasını da eklemek gerekir. İşte Selçukluların bu uc beyliklerinden olan Çobanoğulları ve Candaroğulları, Kastamonu'da XIII-XIV. yüzyıllarda hüküm sürerek şehrin ümrânına büyük katkıda bulunmuşlardır. Bu sebeple 1461 yılında Sultan II. Mehmed'in Kastamonu'yu kesin olarak Osmanlı topraklarına ilhak etmesiyle²⁵⁶ Osmanlılar, Kastamonu'da Türk-İslâm kültürünün izleriyle karşılaşmış durumdaydı. Osmanlılar, bu kültür mirasından özellikle cami, medrese, zaviye, çeşme, darüşşifa ve kervansaray gibi şehir hayatında büyük bir öneme sahip olan hayır kurumlarının vakıf hukuklarını devam ettirmiştir. Bunun yanında zengin vakıflarla desteklenmiş yeni kurumlar da inşa etmişlerdir. Bu anlamda, gerek Osmanlı öncesinde gerekse Osmanlı zamanında Kastamonu'da kurulan zaviyelerde yürütülen faaliyetlerin vakıf destekli olduğunu söylemek mümkündür.

Kastamonu Sancağı merkezinde araştırdığımız döneme ait zaviye adıyla dokuz kayıt bulunmaktadır. Bunlar Ahi Şorba Zaviyesi, Dede Sultan Zaviyesi, İsfendiyar Bey Zaviyesi, Akdoğan Zaviyesi, Tay Sultan Zaviyesi, Halife Zaviyesi, Börekçi Hızır Zaviyesi, Derviş İbrahim Zaviyesi ve Hacı Murad Zaviyesi'dir. Bunlardan başka bir adet kalenderhâne ve iki adet de tekke bulunmaktadır. Her ne kadar isim farklılıkları olsa da yürüttükleri hizmetler bakımından bu kurumlar bir ayniyet çerçevesinde değerlendirilecektir.

1530 ve 1553 yıllarına ait iki tahrir defterinde bulunan zaviye vakıfları ve bunların yıllık gelir miktarları şöyledir (TT.d: 438, 599-603; 456, 23-62):

²⁵⁶ Bkz. Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman'dan Aşıkpaşazâde Tarihi*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1332, s. 154-157; Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevarih*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1279, c. I, s. 472-76; Lütüfî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1341, s. 185.

Tablo I: Kastamonu Merkezde Bulunan Zaviye Vakıflarının Yıllık Gelirleri

Zaviye	1530 senesi (akçe)	1553 senesi (akçe)
Ahi Şorba Zaviyesi	470213F ²⁵⁷	1373
Dede Sultan Zaviyesi	5302	6180
İsfendiyar Bey Zaviyesi	13.616	15.752
Akdoğan Zaviyesi	958	1160
Tay Sultan Zaviyesi	2354	2645
Halife Zaviyesi	1732	1444
Kalenderhâne	100	100
Börekçi Hızır Zaviyesi	130	130
Geyikli Köyü'nde bir tekke	200	200
Ahi Bayezid Tekkesi	120	120
Derviş İbrahim Zaviyesi	200[?]	200
Hacı Murad Zaviyesi	1272	1347

Ahi Şorba Zaviyesi: Ahilik teşkilatı XIII. asırda birtakım Türk memleketlerinde olduğu gibi Anadolu'da da çok mühim bir meslekî-tasavvufî bekârlar zümresini oluşturmaktadır. Ahilerin, Osmanlıların ilk zamanlarında mühim bir vazife yerine getirdiklerini tarihi kaynaklar bildirmektedir. Ancak bu teşkilat herhangi bir esnaf cemiyeti değil, o teşkilat üzerine istinat eden, akidelerini o vasıta ile yayan bir tarikat sayılabilir (Köprülü: 1966, 180-2).

Çobanoğulları dönemine ait olan Ahi Şorba Zaviyesi ise kaynaklarda Şorbe, Şorve, Şorba ve Ahi Çorbazâde gibi farklı isimlerle geçmektedir. Bugün zaviye ile ilgili bir yapıya rastlanmamasına rağmen Şeyh Ahi Şorba Türbesi, hâlen Bey Çelebi mahallesi Hacı Dede sokakta mevcuttur (Kankal: 2014, 183).

Zaviyeye ait 703/1303 tarihli vakfiyede vâkîf Şeyh Şorba, Kastamonu'da Hisarcık ve Değirmen-çayırı, Akça-viran nahiyesinde Süpürgelik [Çiftliği], Göl'e tâbi Karasu nahiyesinde Terkeşe Çiftliği²⁵⁸, zaviyenin bulunduğu köyde bir bahçe, yine Kastamonu merkezinde başka bir bahçe ve Kızılca-viran'daki dağlık ve odunluk yerini vakfettiştir. Buralardan elde edilen gelirden öncelikle zaviyede bulunanlar faydalanacaktır. Artan gelirle de zaviyenin tamir giderleri, mütevellinin ücreti, zaviyede konaklayan fakir ve miskinlerin ihtiyaçları karşılanacaktır. Vakfın tevliyet ve nezaret görevi Ahi Şorba hayattayken kendisinde olacak, o öldükten sonra erkek

²⁵⁷ 1530 tarihli defterde gelirler arasında Kızılca-viran Köyü'nün ismi geçiyorsa da toplam hâsılatının miktarı bu kayıta belirtilmediğinden gelir miktarı 1553 sayımına nispetle oldukça az gözükmektedir.

²⁵⁸ Tahrir defterlerinde bu çiftliğin ismi Yörükşa Çiftliği olarak geçmektedir (TT.d: 456, 23).

evladından aslah olanına verilecektir. Şayet erkek nesil kesilirse bu görevleri Kastamonu kadısı yürütecektir (VGMA: 591, 12-3, sıra. 16).

Vakfiyede akâr olarak geçen Hisarcık ve Değirmen-çayırı XVI. yüzyıl gelirleri arasında yer almamaktadır. İsimlerinden hareketle kırsal gelirlerden olduğunu düşündüğümüz bu iki yer, vakıf akârları arasından bir şekilde çıkmış ve bunların yerine bir takım dükkânlardan elde edilen kentsel gelirler gelmiştir (TT.d: 438, 599; 456, 23-4). 1553 yılına ait kayıta ise Kızılca-viran Köyü'ndeki Siti ve Fatıma hatunların tasarrufunda bulunan bir kısım yerler de vakıf gelirlerine dâhil edilmiştir. Şeyh hazretlerinin vakfı olan bu köy, eskiden olduğu gibi bu dönemde de vergiden muaftır (TT.d: 456, 23).

Dede Sultan Zaviyesi: İsminden hareketle zaviyenin Mevlevi tarikatına ait bir zaviye olduğu söylenebilir. Zaviyeye ait vakfın gelirlerini Dede Sultan Hamamı, dükkân kiralari, bir adet değirmen, Dede Sultan Mahallesi'ndeki ev kiralari, Üyücek, Karasu, Boyundurcak ve Mutrub-virani köyleri hâsılatı ile Yörük Köyü'nde iki yerin kirası oluşturmaktadır (TT.d: 438, 599-600; 456, 24-6).

Zaviye, 1553 tarihinde padişah beratıyla Seyyid Cemal oğlu Seyyid Mahmud'un tasarrufundadır (TT.d. 456, 24).

Bugün zaviyeye dair bir kalıntı bulunmamaktadır. Ancak zaviyenin, gelir kaynaklarından biri olan Dede Sultan Hamamı'nın civarında olduğu kanaatindeyiz. Günümüzde Dede Sultan Hamamı ise İsfendiyar Mahallesi Kaybılar Sokak'ta yer almaktadır.

İsfendiyar Zaviyesi: Candaroğulları beylerinden Kötürüm Bayezid'in oğlu İsfendiyar Bey, 1392-1440 yılları arasında yaklaşık yarım asır bu beyliğe hükümdarlık yapmıştır. Bu uzun süren hükümdarlığından dolayı Candaroğulları, Osmanlı tarihlerinde İsfendiyaroğulları adıyla meşhur olmuştur. İsfendiyar Bey, 1440 yılında yetmiş yaşını aşmış olarak vefat edip Sinop'taki Candaroğulları türbesine defnedilmiştir. İsfendiyar Bey Kastamonu'da İsfendiyar Bey Mahallesi'nde cami ve zaviye, Devrekâni'nin Kasaplar Köyü'nde mescit, Boyabat'ta medrese yaptırmıştır. Kastamonu'daki cami ve zaviyesinin giderleri için aynı yerde yaptırdığı hamamı vakfetmiştir (Uzunçarşılı: 1969, 128-133).

Kastamonu'da bulunan zaviyeye ait vakfın gelirlerini Bey Hamamı, İsfendiyar Bey Bahçesi, çift araziler, Hoca-Hacıb, Sazlı ve Bulacık köyleri hâsılatı ve Kavacık Köyü'nde bir yerin kirası oluşturmaktadır (TT.d: 438, 600; 456, 28-36).

Akdoğan Zaviyesi: Zaviyenin gelirlerini Sıra-Kavaklı Köyü'nde dört müddlük yer, Akdoğan Değirmeni ve Karasu Köyü'nde bir yerin kirası oluşturmaktadır. Sıra-Kavaklı Köyü'ndeki dört müddlük yeri Hasan, Hüseyin, Ramazan ve Ali isimli köylüler ekip biçmektedirler. 1553 senesinde zaviye, padişah beratıyla Mustafa'nın tasarrufundadır (TT.d: 438, 600-1; 456, 37-8).

Tay Sultan Zaviyesi: Zaviyenin gelirlerini Kastamonu merkezinde bir değirmen, bir bahçe kirası, Sorguncuk ve Kuyucak köyleri hâsılatı, Sapaca Köyü'nde iki yerin kirası ile hamam ve dükkân kiralari oluşturmaktadır (TT.d: 438, 601; 456, 41-3). 1553 senesinde zaviye şeyhleri Tay Sultan'ın neslinden olan Seyyid Ahmed, Seyyid Mehmed, Seyyid Mahmud ve Seyyid Sinan kardeşlerdir. Zaviyeye ait gelirlerden olan Sorguncuk Köyü'ne ait hâsılatı bu dört kardeş paylaşırlar (TT.d: 456, 41).

Halife Zaviyesi: Zaviyenin gelirlerini bir evin kirası, Kastamonu'da bir bahçe, üç dükkân, bir meyve bahçesi, dükkân kiralari, şehre yakın olan Konak'da iki çiftliğin hâsılatı, Acak Köyü'nde iki yerin kirası, İbrahim Paşa Medresesi Bahçesi oluşturmaktadır (TT.d: 438, 601; 456, 44). 1553 senesinde Has Köyü de vakfın gelirleri arasında yer almıştır (TT.d: 456, 44). Âyende ve revendeye hizmet eden zaviyenin 1530 senesinde şeyhi Mahmud oğlu Nasrullah'dır (TT.d: 438, 601). 1553 senesinde ise şeyh, Mevlana Hayreddin'dir (TT.d: 456, 44).

Kalenderhâne: Dünyayı ve dünyevî değerleri umursamayan, içinde yaşadıkları toplumun, toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı çıkan, bunu kılık kıyafet, tutum ve davranışlarıyla gündelik hayatlarına da yansıtan sûfilere kalender denir (Azamat: 2001, 253). Bu meşrebi benimseyen seyyah dervişlerin konaklamaları için tesis edilen tekkelere de kalenderhâne denir (Tanman: 2001, 249). Kastamonu'da bulunan bu kalenderhâne XVI. yüzyılda yıllık 100 akçelik bir gelire sahiptir (TT.d: 438, 602; 456, 49).

Börekçi Hızır Zaviyesi: Zaviye adının bir meslek gurubuna ait olmasından hareketle zaviyeyi ahi teşkilatıyla irtibatlandırmak mümkündür. Zaviye ise Karasu Köyü'ndeki bir adet çiftlikten gelen senelik 130 akçelik gelire sahiptir (TT.d: 438, 602; 456, 51).

Geyikli Karyesi'nde Bir Tekye: Geyikli Köyü, Kastamonu Akkaya nahiyesinde varlığını devam ettiren eski yerleşim yerlerinden biridir. Ancak bugün bir cami ve türbenin yer aldığı Geyikli Köyü'ndeki tekkeden herhangi bir iz bulunmamaktadır.

Tekke vakfının gelirleri Geyikli Köyü'nün bir kısmı ile bu köydeki bir değirmen oluşturur. Yıllık toplam gelir 200 akçedir. (TT.d: 438, 603; 456, 57)

Ahi Bayezid Tekyesi: Vakfın gelirleri Ahi Bayezid Bahçesi ile bazı dükkânlardır. Yıllık toplam geliri 120 akçedir. (TT.d: 438, 603; 456, 59)

Derviş İbrahim Zaviyesi: Çay-tarla olarak bilinen bir çiftlik yer ve harap durumda olan bir değirmen senelik 200 akçe gelirini oluşturmaktadır. Padişah beratıyla meşihat hizmetini Dede oğlu İvaz yürütmektedir. (TT.d: 438, 603; 456, 62)

Hacı Murad Zaviyesi: 812/1410 tarihli vakfiyesinde vâkıf Hacı Murad, Kastamonu'daki Çapak, Ahlatçık, Çiçek, Ardiçgecesi, Abdullahlu, Ardiyüksek, Yerçiçek ve İskender köylerini kurmuş olduğu zaviyeye evladiyet üzere vakfetmiştir. Nesli kesildikten sonra müteveli, tekke mescidinin imamı olacaktır. Vâkıfın şartları; kendisi için her sene bir hatm-i şerif okunması ve köydeki hâsılatın ihtiyaç olan yerlere harcanmasıdır (VGMA: 731, 9, sıra. 10).

Vakfın kurulduğu yıllarda gelir kalemleri bir hayli fazla iken XVI. yüzyıla gelindiğinde bu gelir kalemlerinde bir azalma olduğu görülmektedir. Buna göre vakfın gelirlerini Karasu, Ahlatçık ve Abdullahlu ve Yerçiçek köyleri oluşturmaktadır (TT.d: 438, 603; 456, 60-62).

1553 senesinde zaviye şeyhi padişah beratıyla Seyyid Ahmed'dir (TT.d: 456, 60).

XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden derlediğimiz bilgilere göre Kastamonu merkezinde bulunan zaviyelerden büyük bir kısmının XIX. yüzyıla kadar varlıklarını sürdürdüğünü arşiv belgelerden takip etmek mümkündür. Bunlar arasında Ahi Şorba (BOA. ŞD. 410/98 tarih:1904), Dede Sultan (BOA. MVL. 352/91 tarih:1856), İsfendiyar Bey (BOA. MF. MKT. 155/79 tarih:1892), Akdoğan (BOA. C.EV. 466/23591 tarih:1828), ve Halife (BOA. C.EV. 220/10986 tarih: 1813) zaviyelerini zikredebiliriz. Ancak 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması bu kurumların ilgisiz ve bakımsız kalarak harap olmasına ve zamanla ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Zaviyeler hakkında durum böyleyken bunlara ait vakıf akârlarından bazı hamam ve köyler hâlen varlıklarını sürdürmektedirler. Bunlar arasında hamamlardan Bey Hamamı ve Dede Sultan Hamamı ile köylerden Ahlatçık, Boyundurcak, Bulacık, Geyikli, Halife, Hocahacıb, Kavacık, Sırasöğütler(Sırakavaklar?), Kızılcaören(Kızılcaviran?), Kuyucak, Sapaca ve Üyücek köyleri bugün aynı isimlerle varlıklarını sürdürmektedirler.

Kastamonu merkezinde bulunan zaviyeleri ve bunlara tahsis edilen vakıf gelirlerini inceledikten sonra son olarak XVI. yüzyılda Kastamonu sancağının tamamında bulunan zaviye ve tekkelerin sayılarını vererek bu kurumun önemine dikkat çekmek istiyoruz.

Tablo IX: Kastamonu Sancağı Nahiyelerde Bulunan Zaviye Sayıları
(TT.d: 438, 599-696)

NAHİYE	ZAVİYE	TEKKE
Kastamonu	9	2
Göl	6	-
Araç	12	1
Taşköprü	8	1
Küre	19	-
Hoşalay	2	-
Daday	5	-
Boyovası	27	-
Durağan	2	-
Sinob	5	-
Toplam	95	4

SONUÇ

Kastamonu, bünyesinde farklı kültürleri bir arada barındıran Batı Karadeniz'in kadim şehirlerinden biridir. Bugün hâlâ Kastamonu'da bu farklı kültürlere ait cami, medrese, külliye, zaviye, han ve hamam gibi vakıf eserlerine rastlamak mümkündür.

Zaviyeler, tasavvufî bir hayat tarzını benimseyen dervişlerin şeyh önderliğinde manevi terbiye aldıkları mekânlardır. Ancak zaviyelerin kuruldukları tenha bölgelerin coğrafi yapılarını iyi bilmeleri farklı sahalarda da hizmet sunmalarına imkân sağlamıştır. Kuruldukları bölgeleri şenlendirerek buralara Türkmen iskânını teşvik etmesi, ticaret kervanlarına ve askerî birliklere güzergâh belirlemede yardımcı olması gibi hususlar Osmanlı Devleti'nin kuruluş devirlerinde bu kurumlardan oldukça istifade ettiğini göstermektedir. Bunun yanında medreseler daha çok şehir merkezlerinde kurulup kırsal kesimlerde yaşayan halkın eğitim ihtiyacını gerektiği gibi karşılayamadığından medreselerin bu eksikliğini giderip kırsalda yaşayan halkın eğitimiyle alakadar olan zaviyeler, böylece eğitim sahasında da Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Sonraki dönemlerde zaviyelere müderris ve hafız-ı kütüb gibi görevlilerin atanması ise artık bu kurumun âdeta bir medrese gibi eğitim faaliyetlerinde bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Kastamonu merkezinde XVI. yüzyıla ait toplam on iki zaviye bulunmaktadır. Zaviyelere üstlenmiş oldukları vazifeleri en iyi şekilde yerine getirmeleri için birtakım vakıf gelirleri tahsis edilmiştir. Bu gelirler arasında köy, bahçe, çiftlik gibi kırsal gelirler olduğu gibi hamam, dükkân ve ev kirası gibi kentsel gelirler de bulunmaktadır. XVI. yüzyıl içerisinde vakıfların gelirlerinde yaşanan artışlardan hareketle vakıf yöneticilerinin görevlerini iyi yaptıkları ve vakıf reayasını oluşturan köylülerin azimle çalıştıkları söylenebilir.

Bu zaviyelerin XIX. yüzyılda da faal olduklarını arşiv belgelerinden hareketle söylemek mümkündür. Ancak 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla zaviyeler, ilgisiz ve bakımsızlıktan harap kalarak varlıklarını yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Günümüzde ise bu zaviyelere ait herhangi bir ize rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- Başbakanlı Osmanlı Arşivi Ali Emiri Tasnifi Sultan Ahmed II (BOA. AE. SAMD.II.) 6/501.
Başbakanlı Osmanlı Arşivi Ali Emiri Tasnifi Sultan Ahmed III (BOA. AE. SAMD.III.) 197/19014.
Başbakanlı Osmanlı Arşivi Cevdet Tasnifi Evkaf (BOA. C.EV.) 220/10986.
Başbakanlı Osmanlı Arşivi Cevdet Tasnifi Evkaf (BOA. C.EV.) 466/23591.
Başbakanlı Osmanlı Arşivi Cevdet Tasnifi Maarif (BOA. C. MF.) 57/2821.
Başbakanlı Osmanlı Arşivi Maarif Mektubî Kalemi (BOA. MF. MKT.) 799/7.
Başbakanlı Osmanlı Arşivi Maarif Mektubî Kalemi (BOA. MF.MKT.) 155/79.
Başbakanlı Osmanlı Arşivi Meclis-i Valâ (BOA. MVL.) 352/91.
Başbakanlı Osmanlı Arşivi Şura-yı Devlet (BOA. ŞD.) 410/98.
Başbakanlı Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri (BOA. TT.d.) 438.
Başbakanlı Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri (BOA. TT.d.) 456.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.) 591.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.) 731.

Telif Eserler

- Aşıkpaşazâde (1332), *Tevârih-i Âl-i Osman'dan Aşıkpaşazâde Tarihi*, Matbaa-i Amire, İstanbul.
Azamat, Nihat (2001), "Kalenderiyye", *DİA*, c. XXIV, ss. 253-56.
Barkan, Ömer L. (1942), "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, sayı 2, Ankara, ss. 279-353.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi (2010), DAGM Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 108, Ankara.
Cansever, Turgut (1999), "Osmanlı Şehir ve Devlet Yönetimini Biçimlendiren İlkelerden Modern Devletin Çıkaracağı Dersler(Yönetmek Yerine Yönlendirmek)", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 12(3-4), , ss.215-223.
Emecen, Feridun M. (2015), *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
Güler, Mustafa (2002), *Osmanlı Devleti'nde Harameyn Vakıfları*, (XVI- XVII. Yüzyıllar), İstanbul.
Güneş, Ahmet (2004), 16. Yüzyılda İznik'te Zaviyeler ve Gelir Paylaşımı, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36, ss. 123-50.
Hoca Sadeddin (1279), *Tacü't-Tevarih*, c. I, Matbaa-i Amire, İstanbul.
Kankal, Ahmet (2014), "Ahi Şorba Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, c. I, Ankara.
Kara, Mustafa (2011), "Tekke", *DİA*, c. XL, ss.368-70.
_____(1977), *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977.
_____(2010), *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.
Köprülü, Mehmed Fuad (1966), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yayınları, Ankara.

- _____ (1942), "Vakıf Müessesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, S: II, Ankara, ss. 1-35.
- Kunter, Halim B. (1938), "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 1, ss.103-129.
- Lütfi Paşa (1341), *Tevarih-i Âl-i Osman*, Matbaa-i Amire, İstanbul.
- Muhammed Firuzabadi (1305), *Kamus Tercümesi*, (trc. Mütercim Asım Efendi), Matbaa-ı Osmaniye, c. II, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar; Faruki, Süreyya (1986), "Zaviye", *Milli Eğitim Bakanlığı İA*, c. XIII, ss. 468-476.
- Ömer Hilmi Efendi (1307), *İthâfu'l-Ahlâfî Ahkâmi'l-Evkâf*, Matbaa-i Amire, İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Şâfî, Ebu Abdullah Muhammed (1973), *el-Ümm*, c. IV, Dârü'l-Marife, Beyrut.
- Tanman, M. Baha (2001), "Kalenderhâne", *DİA*, c. XXIV, s. 249-50.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1969), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- _____ (1988), *Osmanlı Devleti İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- _____ (1983), *Osmanlı Tarihi*, c. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin (1993), "İslâm'da Vakıf", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Ed: Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul, ss.19-67.
- Yılmaz, H. Kâmil (2014), *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul.

Resim I: Zaviyelere Ait Vakıf Köylerin Harita Üzerinde Gösterimi

Belge I: Tay Sultan Zaviyesine Ait Gelir Kalemleri

TT.d: 438, 601.

Belge IV: Halife Zaviyesi'ne ait vakıf gelirleri

TT.d: 456, 44.

44

۴۳

۴۴

۴۵

۴۶

۴۷

۴۸

۴۹

۵۰

۵۱

۵۲

۵۳

۵۴

۵۵

۵۶

۵۷

۵۸

۵۹

۶۰

۶۱

۶۲

۶۳

۶۴

۶۵

۶۶

۶۷

۶۸

۶۹

۷۰

۷۱

۷۲

۷۳

۷۴

۷۵

۷۶

۷۷

۷۸

۷۹

۸۰

۸۱

۸۲

۸۳

۸۴

۸۵

۸۶

۸۷

۸۸

۸۹

۹۰

۹۱

۹۲

۹۳

۹۴

۹۵

۹۶

۹۷

۹۸

۹۹

۱۰۰

۱۰۱

۱۰۲

۱۰۳

۱۰۴

۱۰۵

۱۰۶

۱۰۷

۱۰۸

۱۰۹

۱۱۰

۱۱۱

۱۱۲

۱۱۳

۱۱۴

۱۱۵

۱۱۶

۱۱۷

۱۱۸

۱۱۹

۱۲۰

۱۲۱

۱۲۲

۱۲۳

۱۲۴

۱۲۵

۱۲۶

۱۲۷

۱۲۸

۱۲۹

۱۳۰

۱۳۱

۱۳۲

۱۳۳

۱۳۴

۱۳۵

۱۳۶

۱۳۷

۱۳۸

۱۳۹

۱۴۰

۱۴۱

۱۴۲

۱۴۳

۱۴۴

۱۴۵

۱۴۶

۱۴۷

۱۴۸

۱۴۹

۱۵۰

Belge V: Tokad'da Bulunan Misafir Zaviyesi'nin nısf zaviyedarlığını Müderris Ömer Efendi arzualinde talep etmesi üzerine buna dair Şeyhülislam'ın derkenarı ve Sadrazam'ın buyrulduğunu gösterir belge.

BOA. AE. SAMD.III: 197/19014

